

COURCELLES, Dominique de / MARTINES PERES, Vicent (coord.-ed.) (2012): *Pour une histoire comparée des traductions*. París: École Nationale des Chartes, 216 p. (Études et rencontres de l'École des chartes, vol. 36).

Els anys 2007 i 2008, l'Institut IVITRA de la Universitat d'Alacant i l'École nationale des chartes de París van organitzar dos col·loquis dedicats a quatre camps o temes d'investigació: 1. Traduccions en llengües romàniques dels clàssics llatins (o grecs transmesos per versions llatines); 2. Traduccions en llatí de textos vulgars; 3. Traduccions d'una llengua romànica a una altra; 4. Traduccions en llengües modernes dels clàssics catalans i valencians i balears.

El títol amb el qual s'han publicat les *Actes* dels col·loquis resultaria més clar llegint «Vers une histoire...», vist que els estudis publicats mostren el camí cap a una «Història paneuropea de les traduccions» i descriuen projectes en curs que facilitaran aquest camí.

En la primera contribució al llibre (p. 11-25) Françoise Vielliard descriu el projecte *Miroir des classiques*, un repertori descriptiu de les velles traduccions al francès i a l'occità dels clàssics antics, publicat, pas a pas, en línia. En aquest context s'haurien pogut mencionar els projectes *Translat*, banc de dades sobre traduccions al català medieval compilat per Lluís Cabré *et aliae et alii*, i el *Repertorio de traductores del siglo xv* de C. Alvar y J. M. Lucía, començat en 2001 dins T. Martínez, ed., *Essays on Medieval Translation*, p. 13-44, i continuat a R. Cantavella y Marta Haro, eds., *Traducción y práctica literaria en la Edad Media Románica*, p. 1-40. Aquests dos llibres, ben intitulats, ofereixen molts estudis i molta bibliografia que mereixen divulgació.

Vielliard al·ludeix a alguns dels clàssics ja estudiats per al *Miroir* i afegeix referències bibliogràfiques. Vist l'èmfasi dels col·loquis en una «història comparada», hauria estat útil completar aquestes notes amb referències a la bibliografia catalana, quant a Boeci, Ciceró, Livi, Sèneca, Vegeci, etc.

En el segon estudi del volum (p. 27-56), Gemma Avenzoza presenta una eina de treball ben útil als investigadors de traduccions castellanques del segle XV, la xarxa «philobiblon». Pren com exemple traduccions bíbliques «ibèriques», i així sorprèn que no es mencioni el *Corpus biblicum catalanicum* elaborat per Pere Casanellas i Armand Puig.

La constatació que sovint els traductors no traduïen directament l'original sinó una versió anterior en una altra llengua, aprofitable, s'ha de completar amb referències al «Catàleg d'obres en català traduïdes en castellà durant els segles 14 i 15» de Jaume Riera, (ACLC II/8, 1989, p. 699-709), i a l'estudi de la mateixa Avenzoza «Traduccions d'obres gregues a la Península ibèrica» dins *Catalan Review*, 24, 2010, p. 97-119.

Avenzoza recorda que al descriure una traducció cal informar no tan sols sobre la qualitat d'aquesta, però també sobre qui l'havia encarregat i per què, i sobre la seva difusió. A les p. 51-56 presenta un exemple de com oferir la informació en vuit columnes. Al costat de la columna «llengua intermediària» caldria una altra per mencionar comentaris, o manuscrits glossats, aprofitats pels traductors.

J. Reynaud i S. Galland tracten dels traductors postmedievals Marsili Ficino i Giordano Bruno (p. 69-80).

En la segona secció del llibre: «Traduccions llatines» (afegiu «d'obres escrites en llengua vulgar»), el primer treball és una interessant demostració que la tan divulgada fórmula introductòria «En nom de Déu totpoderós e misericordiós» prové de textos llatins medievals i és una traducció de la primera frase de l'*Alcorà*, repetida a l'inici de cada sura, «*bismilla rajmani rahim*» (traduït per Robert de Ketton, l'any 1142, per «*Misericordi pioque Deo*»). Si la fórmula s'usa en documents oficials destinats a musulmans, té la funció d'una *captatio benevolentiae*, però també podria ser un subterfugi per fer creure que el text que hi segueix és la traducció d'un original musulmà (Antoni Biosca, «La *basmala* llatine», p. 81-89).

En el seu estudi sobre traduccions llatines del *Libre de Santa Maria* de Ramon Llull, Blanca Garí dona un exemple de com cal estudiar totes les etapes entre l'original i les seves traduccions, demanant-se, en aquest cas, quan, perquè i per a qui Ramon Llull escrigué el *Libre*. Les mateixes preguntes s'han d'aplicar després als traductors, copistes, editors, i als seus lectors, seguint de prop la transmissió dels textos. Comparacions mot a mot de l'original amb les traduccions condueixen a conclusions no tan sols lingüís-

tiques. Vegeu les traduccions de «beguí» o «*beguinus*» amb un simple «hom», o amb «*homo qui servus Dei videbatur*» o «*ille hypocrita*» (p. 97). Parlant d'obres de Llull traduïdes al llatí s'hauria de mencionar el 2n Col·loqui europeu d'estudis catalans, Béziers 2006, el primer volum de les *Actes* del qual —editat per A. Fidora, qui més sap sobre el tema— té el títol «La recepció de la literatura catalana medieval a Europa».

A. Biosca i J. Mesa, en nom d'un grup d'estudi de la Universitat d'Alacant, presenten el projecte *Corpus documentale latinum Valencie* i comparen els *Fori Antiqui* amb els *Furs de València* (p. 103-111).

El treball d'Isabel de Riquer, «Las vidas dels trobadors en el *Novellino*» (p. 115-122) és una contribució als estudis sobre literatura i cultura comparada. Això, en un sentit ampli, ho hauria de ser qualsevol treball sobre traduccions.

La secció acaba amb estudis sobre d'altres temes. Antoni Ferrando, examinant les tres edicions antigues de *París e Viana*, hi observa una persistència d'italianismes en els noms propis, i una evolució cap al castellà d'acord amb els canvis sociolingüístics del temps (p. 123-135).

Vicent Martines resumeix la història de les traduccions antigues en castellà, italià i francès del *Tirant* (p. 149-164; en parla també en les suara citades *Actes* de Besiers, p. 201-224), i afegeix bibliografia sobre les tres traduccions angleses, les quals jo vaig comparar en les revistes *Els Marges* 54, 1995, p. 51-97, *Medievalia* 22, 2000, p. 61-81, i *Caplletra* 23, 1997, p. 119-130.

Estudiant els mots usats en quatre traduccions castellanes del *Spill* de Jaume Roig per traduir l'expressió «de fet», Maria Costa hi observa usos de *de hecho*, *pronto*, *inmediatamente*, *después*, mostrant la polisèmia del terme. Si Roig usa *de fet* per raons de rima o de metre, el traductor estava lliure d'inspirar-se en el context.

Ma Àngela Fuster (p. 185-190, cf. les *Actes* de Besiers, p. 201-224), usa el *Curial* per presentar dos programes d'ordinador elaborats a l'Institut IVITRA que facilitaran l'estudi de traduccions: «MetaConcor» i «InterlinePro». Amb aquestes ajudes es pot fer imprimir en sinopsi horitzontal (millor que columnes!) frases de l'original amb el que hi correspon en les traduccions seleccionades (i digitalitzades). Si el mot que es vol estudiar es posa en cursiva, les seves traduccions apareixeran també en cursiva, agilitant comparacions. Un exemple, tret del capítol II.8, (simplifico la presentació): «*albines*»: trad.1: 'aprisio-nar doncellas', trad.2: 'maferia', 3: 'derecho forzoso', 4: 'practice of confiscation', 5: 'coutume des Albains' (p. 189; En les *Actes* de Besiers, p. 233ss, s'estudien les expressions «venir lo cor en un fil», «baixa dansa», i «haver gros lo ventrell».

És desitjable que tota edició d'un text que serà usat per investigadors vingui acompanyat d'un CD-ROM que ofereix el text en format digital, deixant-ho als usuaris de decidir com poden aprofitar la massa de materials que la màquina els pot generar, començant per concordances de tota mena.

Jean Barberà, traductor del *Curial e Güelfa* al francès, reflexiona sobre el problema de com traduir els noms propis dels personatges mitològics grecs que surten en el cap. III.15, noms sovint deturpats per copistes i traductors medievals (p. 165-170). Si en l'edició filològica de l'original cal deixar, però anotar, les formes estranyants, en una traducció moderna està plenament justificat el procediment de Barberà, qui tradueix «Prondes, filla del rey dels argius», amb «Danaé, fille du roi des Argiens». En la seva versió anglesa, Wheeler, seguint l'exemple d'en Barberà, —seguit també en la versió alemanya de Gret Schib— ho tradueix amb «Danae, daughter of the king of the Argives». Un dubte em ve llegint les traduccions 'correctives' de «Girona, filla de Giron» al francès «Ocyrhoe, fille de Chiron» i anglès «Ocyrhoe, daughter of Chiron», perquè no permeten observar que l'autor del *Curial*, amb dificultats de llegir en la seva font manuscrita el nom de la filla, però no tantes amb el nom del pare, evita estranyar els seus lectors oferint com a nom de la filla un derivat del nom del pare. La lectura del text seguia fluida, mentre que el lector de les traduccions modernes perd el fil llegint la trentena de notes mitològiques afegides a peu de pàgina. En una última nota, Wheeler formula la pregunta si l'autor del *Curial* havia introduït errors i confusions amb la intenció satírica de desprestigiar Fortuna que parla en aquest capítol.

És admirable la facilitat amb la qual IVITRA sap atreure col·laboradors, i establir contactes amb importants centres d'estudis, com ara amb la prestigiosa École des chartes de París. És obvi que per fer

avançar l'ambició projecte d'una «Història comparada de les traduccions» hi han de contribuir investigadors de tota Europa. Caldrà estudiar, en tots els seus aspectes, les traduccions fetes en cada país i llengua, per poder descriure la història sociocultural i lingüística de les traduccions regionals. Aquestes històries parcials permetran, en un dia llunyà, redactar la gran síntesi, històrica i comparativa, paneuropea. Ja no es tractarà de comparar traduccions sinó les vàries històries 'nacionals'.

Col·loquis com els que han conduït al volum ací ressenyat, els projectes d'investigació que s'hi van descriure, i els acadèmics —de tres generacions— que s'hi van donar a conèixer, contribuint a una evident sinergia, ens deixen esperar que aquell dia no serà tan llunyà.

CURT WITTLIN
Universitat de Saskatchewan

DE BENEDETTO, N. / RAVASINI, I. (ed.) (2010): *Da Papa Borgia a Borgia Papa. Letteratura, lingua e traduzione a Valencia*. Lecce: Pensa Multimedia Editore, 384 p.

A finals de desembre de 2010 apareixia el volum *Da Papa Borgia a Borgia Papa. Letteratura, lingua e traduzione a Valencia*, a la ciutat sud-italiana de Lecce, amb un total de divuit aportacions que varen constituir les ponències de les *Giornate di Studi valenciani. Classici medievale e contemporanei*, organitzades pel Dipartimento di Lingue e Tradizioni culturali europee, i pel Dipartimento di Lingue e Letterature romanze e mediterranee de la Università degli Studi di Bari - Aldo Moro, i que comptaren amb el suport de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i l'IVITRA de la Universitat d'Alacant. Celebrades el novembre de 2009, les jornades varen tenir com a eix conductor la traducció i, més concretament, la novella de Joan Francesc Mira, *Borja papa* (València, 1996) que havia traduït llavors a l'italià Nancy De Benedetto i que havia estat publicada aquell mateix any a Nàpols. El tema central del text de Mira —la vida del papa Alexandre VI— donava joc a parlar del món valencià i italià del segle XV-XVI en una de les seccions del congrés, mentre que la resta de les jornades es va dedicar al text de Mira i el seu context, bé en la versió original catalana, bé en la traducció que llavors apareixia al mercat, tot permetent, alhora, reflexionar especialment sobre el paper de les traduccions entre dues cultures veïnes i tan pròximes. Aquelles aportacions arribaren, doncs, a les premses i, a cura de Nancy de Benedetto i d'Ines Ravasini formen ara el volum que passem a comentar.

El text s'obri amb una breu «Introduzione» (p. 9-12) d'I. Ravasini, que fa de pòrtic a la publicació i que recull les notícies sobre la celebració de les *Giornate* ja esmentades.

Tot seguit hi trobem la ponència inaugural, que, com no podia ser altrament, va anar a càrrec de l'intel·lectual i escriptor valencià Joan Francesc Mira. A «Noi e l'Italia: nove secoli gli uni di fronte agli altri» (p. 13-26), Mira, més com historiador que com novel·lista, fa una ullada als llargs segles de contactes entre la cultura catalana i l'italiana, tot fent esment específic dels moments més intensos.

Hi segueix un altre treball, de caire generalista, també, on Giuseppe Grilli, amb «Gandia i Borgia March» (p. 27-42), fa una ullada suggerent a la política cultural de Roderic de Borja i el seu entorn.

Per la seua part, Antoni Ferrando, amb «La gènesi romana d'una norma lingüística catalana del segle XV: les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, fetes per Jeroni Pau» (p. 43-68), és l'encarregat de posar en contacte el món català amb el món romà dels temps del papa Borja, i torna sobre el debat al voltant de l'autoria de les *Regles*... En aquesta ocasió, defensa la confecció d'aquell escrit per part de Jeroni Pau, tot indicant aspectes històrics i sociolingüístics que donen consistència a la seua hipòtesi i assenyala com l'autor, barceloní, s'hauria decantat per les solucions valencianes pel fet d'haver estat a Roma, a la cort d'Alexandre VI.

El volum canvia de focus d'interès tot seguit i no són poques les aportacions dedicades al segle XVI valencià.

I així, Ivan Parisi, amb «Da Valencia a Ostuni: l'ambasciatore Joan Ram Escrivà, uno sconosciuto protagonista delle guerre d'Italia tra la fine del Quattrocento e l'inizio del Cinquecento» (p. 69-90), fa un